

JUBILEJI

Milici Kacin Wohinz ob njeni sedemdesetletnici

“Nacionalistično meščansko” in “marksistično” zgodovinopisje o Primorski

Oktober leta 2000 je Branko Marušič objavil vsebinsko zelo bogato biografijo Milice Kacin Wohinz in sicer v zborniku, ki so ji ga posvetili kolegi ob njeni sedemdesetletnici.¹ Ker bi lahko le “prepisovala” njegove navedbe, bom tu podala samo kratek biografski pregled, v nadaljevanju pa spomnila na polemiko, ki je tekla koncem sedemdesetih let ob izidu knjige Dušana Kermaunerja *Temeljni problemi primorske politične zgodovine*.² Velik del te knjige je namreč namenjen ostrim kritiki prvenca Milice Kacin Wohinz.³

Milica Kacin, rojena 12. oktobra 1930 na Reki pri Cerknem, je kot mlado primorsko dekle doživljala fašizem, vojno, okupacijo in domače partizansko Cerkno z vsemi njegovimi protislovji. Po končani gradbeni tehniški šoli je leta 1952 opravila tudi gimnazijsko maturo in se vpisala na oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je diplomirala leta 1958. Doktorsko disertacijo z naslovom *Politične stranke in Slovenci v Julijski krajini v dobi italijanske okupacije* je uspešno ubranila decembra 1970. Je znanstvena svetnica in ambasadorica znanosti Republike Slovenije.



Poklicno kariero je začela kot arhivistka v oddelku za zgodovino CK ZKS, od koder je kot raziskovalka zgodovine Primorske med obema vojnoma prešla leta 1959 k novoustanovljenemu Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja (IZDG) v Ljubljani. Na inštitutu (leta 1989 se je preimenoval v Inštitut za novejšo zgodovino) je nato ostala vse do upokojitve leta 1993. Med letoma 1979 in 1983 je bila tudi njegova direktorica.

Kot prva iz Slovenije je dopolnila podobo zgodovine primorskih Slovencev (in istrskih Hrvatov) tudi z gradivom iz italijanskih osrednjih arhivov. Po njeni zaslugi imamo Slovenci celosten pregled zgodovine Primorske v času od njene vključitve v italijansko državo do leta 1935 in deloma tudi do začetka druge svetovne vojne. Obdelovala je italijanske oblastne in politične strukture in dogajanje med Slovenci (ter deloma istrskimi Hrvati) v vsej večplastnosti, tako v delavsko – komunističnih kot v narodnjaško – meščanskih krogih. Prva je ocenila tudi vlogo organizacije TIGR, raziskavo katere je predlagala že leta 1959.

Njeno znanje, ki temelji na izvrstnem poznavanju arhivskega in drugega dokumentarnega gradiva, nam je na razpolago v znanstvenih in strokovnih člankih, objavah virov, ocenah, biografijah, poljudnih sestavkih, sestavkih za enciklopedije, leksikonih in treh monografijah in sicer *Primorski Slovenci* pod

¹ Branko Marušič: Jubilatka Milica Kacin Wohinz, *Prispevki za novejšo zgodovino* (Zbornik Milice Kacin Wohinz), l. 40, 2000, št. 1, str. 11–36 (dalje Marušič, PNZ).

² Dušan Kermauner: *Temeljni problemi primorske politične zgodovine* (zlasti v letih 1918–1921), za tisk pripravil France Klopčič, Partizanska knjiga, Ljubljana 1977 (dalje Kermauner, *Temeljni problemi*). Knjiga je izšla leta 1978. Polemike se bežno dotika tudi Marušič, PNZ, str. 28, 29.

³ Milica Kacin Wohinz: *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo, 1918–1921*, Obzorja, Založništvo tržaškega tiska, Maribor 1972 (dalje Kacin, *Primorski Slovenci*).

italijansko zasedbo, 1918–1921 (izšla leta 1972), Narodnoobrambno gibanje primorskih Slovencev 1921–1928 (1977) ter Prvi antifašizem v Evropi, Primorska 1925–1935 (1990), za katero je prejela nagrado Borisa Kidriča za znanstveno delo. Leta 1998 je skupaj z Jožetom Pirjevcem v italijanščini izdala pregledno zgodovino Slovencev v Italiji, ki je, dopolnjena tudi z dokumentarnim gradivom, kot Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000 v slovenščini izšla leta 2000. Z referati, predavanji in predstavitevami knjig je nastopala tudi v tujini, zlasti v Italiji in na Hrvaškem ter se uveljavila med zgodovinarji v teh državah.

Med letoma 1993 in 2000 je bila sopredsednica mešane slovensko-italijanske kulturno-zgodovinske komisije, ki sta jo imenovali italijanska in slovenska vlada. Prav delu te komisije je Kacinova v zadnjih letih posvetila največ časa in je z vztrajnostjo in velikim znanjem v veliki meri zaslužna, da je komisija uspela izdelati skupno poročilo.

V sedemdesetih letih sta, najprej izpod peresa Milice Kacin Wohinz in šest let kasneje Dušana Kermaunerja,⁴ izšli knjigi,⁵ ki obravnavata dogajanje na Primorskem v času italijanske zasedbe med letoma 1918 in 1921. Kermaunerjeva knjiga, ki jo je na osnovi avtorjevih zapisov že po njegovi smrti za objavo pripravil France Klopčič⁶ in ki je pisana zelo polemično,⁷ je kritika prvenca Milice Kacin Wohinz, pa tudi spominov Rudolfa Golouha⁸ in Ivana Regenta.⁹

Delo Milice Kacin Wohinz Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921 je nastalo v okviru projekta IZDG, s katerim naj bi preučili posamezne stopnje v razvoju slovenske narodne skupnosti pod Italijo od prve do druge svetovne vojne. Kot je v predgovoru zapisala Kacinova, v knjigi obravnava, v kakšnih političnih okoliščinah žive, k čemu težijo, kaj si obetajo in kako ravnajo primorski Slovenci v prehodnem obdobju od zloma Avstro-Ogrske do priključitve primorskega in istrskega ozemlja (Julijske krajine) h kraljevini Italiji, torej v času, ko je bila dežela predmet meddržavnih pogajanj, notranje pa podrejena izjemnemu zasedbenemu režimu. Obravnava tudi, kakšni so odnosi italijanske okupacijske oblasti in italijanskih političnih strank do slovenske narodne manjšine in kateri dejavniki vplivajo na oblikovanje odnosov med prebivalstvom dveh narodnosti.¹⁰

⁴ Dušan Kermauner, rojen 7.12. 1903 v Ljubljani, doktor prava, se je že v študijskih letih ukvarjal s politično publicistiko, iz katere je prešel v politično-zgodovinske študije novejših dob. S komunističnim gibanjem je sodeloval od leta 1920. Veliko je objavil v levičarskem legalnem in ilegalnem tisku, v tridesetih letih zlasti v revijah Književnost in Sodobnost. Med letoma 1925–1929 je bil član, nekaj mesecev tudi sekretar Pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo. Zaradi komunizma je bil večkrat obsojen in zaprt med letoma 1929 in 1931 ter 1933 in 1936. Decembra 1940 je bil zaradi nasprotovanja takratni Stalinovi imperialistični politiki izključen iz komunistične partije in nato vse do smrti vanjo ni več vstopil. Med letoma 1942 in 1945 je bil v internaciji, nazadnje v Buchenwaldu. Po vojni je med drugim sodeloval kot ekspert na mirovni konferenci v Parizu, kasneje pa je delal kot znanstveni sodelavec NUK v Ljubljani. Avgusta 1948 je bil zaradi suma sodelovanja z gestapom v taborišču Buchenwald aretiran in junija 1949 izpuščen iz preiskovalnega zapora. Objavil je okrog 150 znanstvenih razprav in polemično zasnovanih člankov ter pet samostojnih književnih del. Od 1972 je bil dopisni član SAZU; gl. Enciklopedija Slovenije, knj. 5, France Filipič, str. 53, 54.

⁵ Kacin, Primorski Slovenci; Kermauner, Temeljni problemi.

⁶ France Klopčič, rojen 25. 10. 1903 v Franciji, publicist in zgodovinar, je bil leta 1925 član CK Skoja, od 1926 do 1929 pa vodstva KPJ za Slovenijo. Aprila 1930 je ilegalno odšel v Sovjetsko zvezo, kjer je bil v stalinskih čistkah aretiran in zaprt med letoma 1930 in 1932 ter 1937 in 1945. Po sodni rehabilitaciji se je leta 1956 vrnil v domovino. Po vojni je objavil več kot 170 člankov in pet knjig, Enciklopedija Slovenije, knj. 5, Kari-Krei, France Filipič, str. 104.

⁷ Marjan Britovšek je ocenjeval, da je stil Kermaunerjeve polemike posebno poglavje, saj s svojo ostrino raziskovalce odbija oziroma hromi njihovo znanstveno raziskovalno zagnanost. Karel Šiškovič pa je poudarjal, da je oblika del vsebine, biti mora prepričljiva in predvsem spoštljiva. Razprava o knjigi dr. Dušana Kermaunerja "Temeljni problemi primorske politične zgodovine", Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (PZDG), l. 18–19, 1978/79, št. 1–2, (dalje Razprava), str. 85, 96. Prispevki so v celoti natisnili razpravo, ki jo je pripravila sekcija Marksističnega centra CK ZKS za vprašanja zgodovinopisja 26. 12. 1978. Dodatno sta v PZDG, l. 20, 1980, št. 1–2, str. 95–105, objavljena še prispevka k diskusiji 26. 12. 1978 in sicer Franceta Klopčiča in Milice Kacin Wohinz (dalje, PZGD, 1980).

⁸ Rudolf Golouh: Pol stoletja spominov, IZDG, Ljubljana 1966.

⁹ Ivan Regent: Spomini, Cankarjeva založba, Ljubljana 1967; isti: Poglavja iz boja za socializem, Cankarjeva založba, Ljubljana 1960.

¹⁰ Kacin, Primorski Slovenci, str. 9, 10.

Za razliko od Kacinove se je Dušan Kermauner v svoji knjigi omejil le na nekatera, po njegovem temeljna vprašanja takratnega dogajanja. Kot prvo je analiziral vprašanje "romanja v Benetke", udeležbe slovenskih predstavnikov v misiji tržaškega Odbora za javno blaginjo 1. novembra 1918, ki je imelo za posledico izkrcaje italijanskih čet v Trstu že 3. novembra 1918, na dan sklenitve premirja z avstro-ogrsko armado. Kermauner to dejanje, o katerem so že dotlej veliko pisali in ki so mu, kot ocenjujeta Fran Zwitter in Branko Marušič, dajali prevelik poudarek,¹¹ poimenuje "vstop primorskih Slovencev v Italijo". Nasproti temu "beračenju" pomoči slovenskega narodnjaškega vodstva je postavil možnost prevzema oblasti po zgledu oktobrske revolucije in ustanovitve "delavske svobodne republike" Trst, ki naj bi tedaj bila realna. Socialisti obeh narodnosti bi tako pokazali svetu, "da Trst ni italijansko nacionalistični leglo, marveč da tam prevladuje združeno slovensko-italijansko delavstvo".¹²

V drugem sklopu, ki se deloma prekriva s prvim, se je dotaknil vprašanja politike slovenskih socialistov tik pred koncem vojne in slovenskega "narodnjaško-socialističnega" premirja v Trstu, ki naj bi teklo v "ozadju mogočnega revolucionarnega vala med ljudstvom italijanske in slovenske narodnosti", zaradi katerega so se slovenski socialisti osvobodili narodnjaškega zavezništva in se združili z italijansko socialistično (nato komunistično) stranko.¹³

V tretjem sklopu je analiziral ravnanje jugoslovanskih predstavnikov na pariški mirovni konferenci in spominski zapis Rudolfa Golouha, ki ga dolži, da je sestavil "obtožno konstrukcijo proti primorskim slovenskim socialistom". "Narodnjaškim anglofilskim iluzijam" in slepemu zaupanju v predsednika ZDA Woodrowa Wilsona naj bi podlegla tudi Kacinova.¹⁴

V četrtem delu, v katerem piše o pogrešani "konkretni akciji" za samoodločbo v Slovenskem primorju, je opozoril na t.i. primorski narodnostni boljševizem, v katerega se je "prelivalo tradicionalno rusofilstvo narodnjaškega tabora v mnogo večji meri, kakor smo si doslej to predstavljali. Z izpovedovanjem žnarodnostnega boljševizma' si je narodnjaštvo krpalo vdorne luknje, ki jih je v njegovem obzidju napravilo butanje simpatij do revolucionarne Rusije".¹⁵

V petem delu je analiziral dogajanje v času revolucionarnega vala in hkrati fašističnega divjanja poleti in jeseni 1920, v šestem pa različna stališča po priključitvi in ob razkolu italijanske socialistične stranke.¹⁶

Zaradi avtorjeve smrti v knjigi ni poglavja, ki ga je v uvodu takole označil: "Na koncu pa odpiram doslej zaprto stran v zgodovini našega revolucionarnega delavskega gibanja, kako so slovenski primorski komunisti sebe in Komunistično partijo Italije povedli proti sredi dvajsetih let k novemu stališču v narodnem vprašanju".¹⁷ Tu misli na prispevek Vladimirja Martelanca, ki se je posvetil reševanju nacionalnega vprašanja in je že sredi dvajsetih let zagovarjal načelo o samoodločbi, odcepitev od Italije in ustanovitev samostojne republike.¹⁸

¹¹ Razprava, Fran Zwitter, str. 81; Branko Marišič: Še enkrat o Kermaunerjevi knjigi, Primorski dnevnik, št. 75, 1. 4. 1979. Marušič se sprašuje: "V.../ ali resnično nimamo bolj temeljnih problemov, kakor razpravljanje o nekakšnem žvstopu' primorskih Slovencev v Italijo."

¹² Razprava, France Klopčič, str. 71.

¹³ Razprava, France Klopčič, str. 73; France Klopčič: Resno o Kermaunerjevi knjigi, Primorski dnevnik, št. 69, 25. 3. 1979 (dalje Klopčič, PD, 25. 3. 1979).

¹⁴ Razprava, France Klopčič, str. 73. Naj dodam, da se je Joža Vilfan čudil Kermaunerjevi oceni narodnjaške struje, ki je vztrajala na mirovni konferenci, zaradi osebne izkušnje s Kermaunerjem in dejal: "Na koncu konca: ta njegova knjiga ima na začetku fotografijo, kako sede Grafenauer, Kermauner in Zwitter v Parizu na mirovni konferenci leta 1946. Če bi se lahko še danes pogovarjala, bi ga vprašal: 'Kako to, dragi Dušan, kako to, da si ti sodeloval leta 1946 tako z vsem srcem, noči in dneve, pri našem delu na Pariški konferenci, ko pa bi moral vedeti, da smo se mi že maja 1945 umaknili iz Trsta in je bilo vse končano. In še potem, ko so Rusi pristali na francosko linijo, smo se ravno tako še nadalje borili in še tri dni pred zaključkom konference me je Kardelj poslal h generalnemu sekretarju konference, da sondiram teren, ali ne bi bilo mogoče Gorice dobiti, če popustimo nekaj, recimo pri Kopru', Razprava, str. 89.

¹⁵ Kermauner, Temeljni problemi, str. 6; Razprava, France Klopčič, str. 74; Klopčič, PD, 25. 3. 1979.

¹⁶ Kermauner, Temeljni problemi, str. 6.

¹⁷ Kermauner, Temeljni problemi, str. 6; Razprava, France Klopčič, str. 74.

¹⁸ Enciklopedija Slovenije, knj. 7, str. 10. Prispevki so leta 1980 kot historično dokumentacijo objavili Martelančevo razpravo Narodno vprašanja v naši politiki v Julijski Benečiji (1923–1927), datirano z 11. 11. 1933, PZDG, 1. 20, 1980, št. 1–2, str. 107–129. Milica Kacin Wohinz je v isti številki objavila prispevek O Vladimirju Martelancu, str. 130–137.

Ob nastajanju knjige je z avtorjem med drugimi veliko razpravljala Joža Vilfan, ki je tedanje dogajanje spremljal kot nedorasli sin prvaka slovenskih narodnjakov v Trstu Josipa Vulfana. Največ sta razpravljala o vprašanju prenašanja izkušenj iz narodnoosvobodilnega boja med letoma 1941 in 1945 na ocenjevanje tega, kar se je kdaj prej dogajalo, in o vprašanju "vstopa v Italijo", pri čemer Kermauner ni sprejemal Vulfanove razlage, da je bilo antantofilstvo in zanašanje na antanto med primorskimi Slovenci izredno globoko in iskreno.¹⁹

Glavni pobudnik izdaje Kermaunerjeve knjige France Klopčič je v več razpravah in objavah ocenil, da bo ta knjiga "še dolgo spodbujala raziskave ter silila k iskanju neprehojenih poti in k sklepom, ki presegajo obstoječo družbeno psihologijo in ideologijo",²⁰ da je "primer, kako je treba zgodovino pisati znova s stališča marksizma", v čemer je njena "posebnost in odlika".²¹ Klopčič je poudarjal, da se skozi vso knjigo "kot rdeča nit /.../ vleče dosledno odklanjanje meščanskega nacionalizma. Zato /.../ je tudi sredstvo za naš aktualni odpor vsakemu pojavu pretiranega, zgrešenega nacionalizma."²² Bil je prepričan, da je Kermauner v zgodovinopisje bližnje preteklosti "vnesel toliko novega, toliko prodornega, predvsem marksističnega gledanja, da se bo nadaljnji razvoj tega zgodovinopisja odvijal od postojank, na katerih je omahnil Dušan Kermauner, čeprav je bil svoj čas odpisan."²³

Kot sem omenila, je bila glavna kritična ost Kermaunerjeve knjige namenjena ocenam in stališčem Milice Kacin Wohinz, "zgodovinarke", kot jo nekoliko podcenjevalno navaja Kermauner, ki naj bi, podobno kot pred tem Rudolf Golouh v svojih spominih, "skušala zriniti z zgodovinskega odra /.../ perspektivo na mednarodno socialistično revolucijo" in ki je socialistom in komunistom očitala, da so zanemarili svoje narodne naloge, ker so jim manjkala prava spoznanja narodnega vprašanja.²⁴ Zanj naj bi bila vsa njihova revolucionarna orientacija zlo, saj je zapisala, da so "napadali slovenski nacionalizem, ne da bi bili znali prisluhniti tudi njegovi pozitivni vsebini in jo uskladiti s svojim revolucionarnim delovanjem."²⁵ Kermauner je poudarjal, da bi morala socialiste presojsati po njihovi poglavni ideji, torej "po orientaciji na mednarodno socialistično revolucijo, /.../ ki je obetala, da prinese tudi odrešitev od italijanskega imperializma po antantni zmagi podjarmljenim primorskim Slovencem". Obenem ni upoštevala "brezmočnost druge, narodnjaške alternative, namreč obežanja nekaterih praznih upov na zaželeni obrat na pariški mirovni konferenci ali pa na jugoslovansko-italijansko vojno v nedogledni prihodnosti".²⁶

Kacinova naj bi tako zastopala "nacionalistično" stališče, po katerem je treba "vse drugo zapostaviti nalogi, da se primorski Slovenci pridružijo osrednjim rojakom v Jugoslaviji", in obenem prenašala položaj iz časa med drugo svetovno vojno v čas po prvi.²⁷ V nasprotju z njo pa je Kermauner ocenjeval, da je bila v okoliščinah revolucionarnega vala v Evropi za revolucionarno delavsko in kmečko gibanje nesprejemljiva "narodnjaška zaverovanost v matično domovino", saj bi socialistična revolucija avtomatično rešila tudi nacionalno vprašanje.²⁸ Kot je menil Janko Pleterški, je Kermaunerja prav to stališče privedlo do poenostavljanja razrednega razporeda sil, saj je na eni strani videl le proletariat in na drugi "nacionaliste" obeh narodov in je tako izenačil italijanski ekspanzionistični in slovenski obrambni nacionalizem.²⁹

Milica Kacin Wohinz je v odgovorih na Kermaunerjevo kritiko ugotavljala, da Kermauner ni le strokovno razvrednotil njenega dela, ampak so njegova navajanja tudi polna političnih insinucij in etike-

¹⁹ Razprava, Joža Vilfan, str. 89.

²⁰ France Klopčič: Premalo načelna diskusija. Pogled na dosedanje kritike zadnje knjige Dušana Kermaunerja, Naši razgledi, 10. 8. 1979 (dalje Klopčič, Naši razgledi), str. 432.

²¹ Razprava, France Klopčič, str. 71, 74. Franc Rozman je ob tem pripomnil, da ga je ocena, da je ta študija primer marksističnega zgodovinopisja presenetila, "ko je pa vendar eden od osnovnih postulatov tega zgodovinopisja, da vsak problem obravnava v vsej svoji celotnosti, torej tudi družbenoekonomsko situacijo in to še predvsem. Prav v Kermaunerjevi knjigi pa je ta aspekt Trsta popolnoma neobdelan", Razprava, str. 102.

²² Razprava, France Klopčič, str. 75.

²³ Klopčič, Naši razgledi, str. 431.

²⁴ Kermauner, Temeljni problemi, str. 58.

²⁵ Kacin, Primorski Slovenci, str. 259.

²⁶ Kermauner, Temeljni problemi, str. 58; Razprava, France Klopčič, str. 75..

²⁷ Kermauner, Temeljni problemi, str. 71; Razprava, France Klopčič, str. 74.

²⁸ Razprava, France Klopčič, str. 75.

²⁹ Razprava, Janko Pleterški, str. 87.

tiranja z osnovno tendenco pokazati jo kot nacionalističnega meščanskega zgodovinarja. "V ta namen mi polaga na jezik tudi besede in misli," zapiše v Primorskih srečanjih, "ki jih nisem zapisala ali pa jih napačno razume, morda namenoma, da podpre osnovni namen - preko mojega dela dokazati, da na Slovenskem prevladuje nacionalistično meščansko zgodovino."³⁰

Pri vsebinski kritiki pa je Kacinova ugotavljala, da Kermauner ni ničesar povedal o italijanski okupacijski oblasti, kakor tudi ne o glavnem vprašanju tiste dobe – naraščanju fašističnega gibanja. Oporekala je zlasti tezi o možnosti revolucije v Trstu, ki jo je Kermauner dokazoval le s pogojniki, obenem ko je vsak poskus razumevanja ravnanja narodnjaško-meščanskega tabora ocenjeval kot "opravičevanje narodnjaštva", "nacionalistično tendenco", "nerazredno gledanje", "materinsko skrb". Meščanstvu je odvzel možnost, da bi izvajalo socialno politiko, ni pa prepoznal krščansko-socialne struje, ki je tudi s socialnim programom pritegnila slovenske kmečke množice.

Kacinova je ocenjevala, da so temeljni problemi primorske politične zgodovine v dvajsetletju pod Italijo: okupacijski režim, pozneje fašistični s svojo tipično raznarodovalno politiko; odpor slovenske narodne skupnosti do raznarodovitve; razredni boj z vidika reševanja nacionalnega vprašanja. Ob tem je poudarila: "Ko gre za nacionalno manjšino, ki ji je prisojena raznarodovitev oz. eliminacija, je temeljno vprašanje bitka za obstoj te manjšine, brez katere tudi razredna bitka nima podlage." Socialisti so izgubljali vpliv prav zato, ker narodnega programa niso imeli.³¹

O Kermaunerjevi knjigi, zlasti o njegovem kritičnem vrednotenju drugih avtorjev, so med drugim razpravljali na članskem sestanku Zgodovinskega društva za Slovenijo 21. decembra 1978³² in na sekciji Marksističnega centra CK ZKS za vprašanja zgodovinoisja³³ 26. decembra isto leto, na kateri je sodelovala večina vidnih slovenskih zgodovinoispecev novejšje dobe.³⁴ Po mnenju Franca Rozmana je sekcija to vprašanje uvrstila na dnevni red, ker je Kermaunerjeva knjiga, v veliki meri po zaslugi Franceta Klopčiča, "ki se je s knjigo povsem poistovetil /.../ postala pravi šibolec za ločevanje med marksističnim in meščanskim v slovenskem zgodovinoisju".³⁵ V razpravi na sekciji naj bi ocenili, ali je Kermaunerjeva kritika utemeljena ali pa je netovariška in žaljiva; ali je avtor uporabil vse gradivo, ki je zgodovinarjem na voljo, da je prišel do številnih drugačnih razlag kot avtorji, katerih stališča zavrača; katere njegove razlage ne ustrezajo zgodovinski resnici; kateri temeljni problemi primorske politične zgodovine v letih 1918–21 so še vedno ostali neraziskani oziroma odprti; katere Kermaunerjeve utemeljitve je treba sprejeti in kakšnih napak se je potrebno v slovenskem zgodovinoisju izogibati.³⁶

Z izjemo Franceta Klopčiča so vsi zgodovinarji³⁷ podprli bolj umirjeno in trezno vrednotenje Milice Kacin Wohinz.³⁸ Branko Marušič je kot tako izpostavil tudi njeno interpretacijo slovenske udeležbe v

³⁰ Razprava, Milica Kacin Wohinz, str. 76; ista: Opombe h knjigi Dušana Kermaunerja, Primorska srečanja, št. 15, 1979, str. 136–143. Naj ob tem dodam, da je bila Milica Kacin Wohinz za razliko od Dušana Kermaunerja članica Zveze komunistov Slovenije. Dejstvo, da ni bil član ZKS, pa seveda ne pomeni, da ni ostajal komunist in protifašist, ki je zaradi svojega prepričanja skoraj devet let preživel po zaporih in taboriščih. Marjan Britovšek ocenjuje, da je Kermauner kot eden od revolucionarnih komunistov tudi v knjigi zastopal stališča, ki so bila skupna komunistom njegove generacije, polnim revolucionarnega entuziazma. Tudi njegova konstrukcija dobe in vloge delavskega gibanja je koreninila v teh predstavah, Razprava, str. 85.

³¹ Razprava, Milica Kacin Wohinz, str. 76–81.

³² Uvodno predavanje z naslovom Primorska ob razpadu Avstro-Ogrske je imel Branko Marušič. Objavljeno v Branko Marušič: Primorski čas pretekli, Lipa, Koper 1985 (dalje Marušič, Primorski čas pretekli), str. 199–218.

³³ Sekcija je imela v programu obravnavanje idejnih vprašanj slovenskega zgodovinoisja, medtem ko je organizacijska vprašanja prepuščala drugim pristojnim organom.

³⁴ Celotna vsebina je objavljena v Razprava. Stenogram hrani Arhiv Republike Slovenije, I, f. Marksistični center CK ZKS, šk. 66, magnetogram 3. seje sekcije za vprašanja zgodovinoisja. Pregled objav je v Marušič, Primorski čas pretekli, str. 218.

³⁵ France Rozman: Zadnja razprava Dušana Kermaunerja, Naši razgledi, 11. 5. 1979 (dalje Rozman, Zadnja razprava), str. 261.

³⁶ Razprava, Ivan Križnar, str. 69, 70.

³⁷ Kermaunerjevo kritiko je podprl tudi politični delavec in novinar Stane Vilhar, Razprava, str. 101–103. Milica Kacin Wohinz mu je odgovorila v PZDG, 1980, str. 100–105.

³⁸ Franc Rozman je razpravo na sekciji ocenil kot plodno, trezno in dobro pripravljeno, Rozman, Zadnja razprava.

delegaciji Odbora za javno blaginjo, v kateri je zapisala: "Vzroke za odhod delegacije v Benetke torej lahko precej zanesljivo iščemo predvsem v političnih hotenjih italijanskih nacionalcev in v težnji slovenskih narodnjakov, da preprečijo njihove namere in da rešijo, kar se bo rešiti dalo." Poudaril je, da moramo biti pri ocenjevanju preteklih dejanj "pravični sodniki in ne krvi željni rablji".³⁹

Fran Zwitter je oporekal Kermaunerjevi tezi, da so Jugoslovani na pariški mirovni konferenci žrtvovali Primorje, saj so se borili do konca konference, čeprav so bile po objavi Wilsonove črte aprila 1919 objektivne možnosti rešitve mejnega vprašanja le med Wilsonovo črto kot maksimumom, kar bi dobila Jugoslavija in črto londonskega pakta z Reko, kar je bil italijanski maksimum.⁴⁰

Janko Pleterški je ocenjeval, da je Kermaunerjeva knjiga zgrešila cilj, ker na eni strani knjiga Milice Kacin Wohinz prvenstveno ne obravnava vprašanja revolucije, na drugi strani pa se tudi Kermauner sam tega vprašanja ni lotil celovito in temeljito in "smo tako po njegovi knjigi še vedno brez tiste obdelave tega vprašanja, ki bi šele dovoljevala takšne dokončne in najvišje sodbe, kakršne on izreka". Obenem ko je zahteval razumevanje za takratno ravnanje socialistov in njihovega revolucionarnega namena, je Kermauner pozabljal, da mora imeti zgodovinar enako razumevanje za vse politične subjekte, torej tudi za meščanstvo, "ki ga je treba 'razumeti' iz njega samega, na samo iz kritike njegovega razrednega oponenta."⁴¹

Karel Šiškovič je kritično poudaril, da je Kermaunerjeva knjiga "ena sama obtožba slovenske buržuazije in socialdemokratskih reformistov", ki sta bila in z njima nacionalno antiitalijansko gibanje objektivna zaveznika delavskega gibanja. In nadaljuje: "Tedanje vodstvo je bilo v tem pogledu slepo in slep je tudi Dušan Kermauner." Obenem je popolnoma pozabljal na fašistično gibanje, ki je bilo v Trstu in kasneje na Primorskem in v Istri udarna sila proti delavskemu gibanju in slovenski ter hrvaški narodnosti kot celoti. Pozabiti na to dejstvo, pa je pomenilo "izkrivljati sliko tedanjega časa".⁴²

Zgodovinarji so bili enotni tudi v oceni, da sta Kermauner in Klopčič prestopila meje strokovne kritike, da je njuno ravnanje politično in obenem žaljivo in da ni bil diskvalificiran le "znanstveni, politični in moralni lik" Milice Kacin Wohinz, ampak tudi slovenskih zgodovinarjev, učencev ljubljanske univerze, kot je zapisal France Rozman, "tistega zgodovino-pisja, ki je dobilo številna nedeljena priznanja naše družbe".⁴³ Karel Šiškovič pa je poudarjal, da ne gre le za hlad do narodnjaško usmerjenega zgodovino-pisja, ampak tudi za odklanjanje pravice do kritičnosti tistim marksističnim zgodovinarjem, ki se "ne zadovoljujejo več z napisanimi dogmami in shemami in stalno iščejo, da bi bolje osvetlili sedanost in preteklost, postavljajoč v dvom celo tiste žresnice", ki so veljale za imobilne, večne in pravoverne. /.../ V tem smislu odklanjam omenjene epitete, ki naj bi pomenili: če se z nama (Kermaunerjem in Klopčičem, op. N.T.) ne strinjaš, si 'narodnjaško' usmerjen in to v slabem smislu besede."⁴⁴

Vprašanje, v kakšni obliki bi knjiga izšla, če smrt ne bi prehitela avtorja, koliko je torej tekst Kermaunerjev, koliko pa je vanj vpletena Klopčičeva interpretacija in tudi način pisanja, ki je mestoma žaljiv, je predmet analize teksta, ki presega namen tega pisanja. Ostaja tudi vprašanje, če bi Kermauner svoj tekst sploh objavil. Joža Vilfan je izjavil, da je vse od leta 1974 s Kermaunerjem razpravljal o teh vprašanjih in da je le-ta sčasoma spremenil stališče, tako da ni več toliko nasprotoval Kacinovi kot Ivanu Regentu. Malo pred smrtjo pa mu je dejal, da bi sicer moral končati knjigo, a da se mu ne da. Vilfan je zato sklepal, "da mu tole na kraju ni posebno ležalo".⁴⁵ Tudi Franc Rozman je zapisal, da je nad knjigo presenečen, ker je

³⁹ Branko Marušič: O koncu prve svetovne vojne na Primorskem. Misli ob Kermaunerjevi knjigi Temeljni problemi primorske politične zgodovine (zlasti v letih 1918–1921), Primorski dnevnik, št. 307, 31. 12. 1978.

⁴⁰ Razprava, Fran Zwitter, str. 82.

⁴¹ Razprava, Janko Pleterški, str. 85–87.

⁴² Razprava, Karel Šiškovič, str. 96–100.

⁴³ Rozman, Zadnja razprava. Karel Šiškovič: "Vzeti v roke knjigo Milice Kacin Wohinz in jo po vsej sili hoteti postaviti na zatožno klop, je /.../ politično dejanje", Razprava, str. 100; Dušan Nečak: "Moje osebno mnenje je, da je ta knjiga, ta spis, vendarle pisan netovariško kritično in da je tudi v določenih kategorijah in v določenih izrazih osebno žaljiv, vsaj kar zadeva polemiko s tovarišico Milico Kacin Wohinz", Razprava, str. 106; Branko Marušič: "Zgodovina ni agitka za dnevno uporabo, kjer moreš z različnimi sredstvi publicističnega besednjaka kar najbolj dotolči svojega nasprotnika. Zgodovino-pisje je nekakšna tehtnica in te prestare resnice ne more žprevrčati niti žvsaka sveža misel, marveč jo lahko le potrjuje", Še enkrat o Kermaunerjevi knjigi, Primorski dnevnik, št. 75, 1. 4. 1979;

⁴⁴ Razprava, Karel Šiškovič, str. 96.

⁴⁵ Razprava, Joža Vilfan, str. 89.

Kermaunerja doživljal kot znanstvenika zavidljivega formata, ki je strpno in kritično diskutiral o različnih vprašanih slovenskega in mednarodnega delavskega gibanja minule dobe.⁴⁶ Naj k temu v razmislek povzamem le del zanimive in zelo kritične ocene o uvodnem in zaključnem poglavju knjige Franceta Klopčiča Velika razmejitev, ki jo je Dušan Kermauner 17. decembra 1968 poslal direktorju IZDG Bogdanu Osolniku kot zaupno pismo.⁴⁷

Kermauner je menil, da bi Klopčič storil najbolje, če bi prikaz čim bolj omejil na “naštevaje golih dejstev, na suho faktografijo” in ga otrešel svojih “razčlemb” in “stališč” ter “ugotavljanja družbenih zakonitosti”. Raziskovalec bi se moral poglobiti tudi na čas pred nastankom komunistične partije, “moral bi razpravljati tudi o socialdemokraciji kot skupni delavski stranki in o vsej problematiki, ki je bila vezana z njeno vlogo.” Pomanjkljiva je bila tudi omejitev le na jugoslovansko Slovenijo. Kritičen je bil tudi do “patetične deklamatorike”, ki ne sodi v zgodovinsko obravnavo. Poudarjal je, da je potrebno dogajanje obravnavati takšno, kot je bilo, ne pa nekega “fiktivnega dogajanja”.

Odklanjal je tudi Klopčičevo stališče, da je zgodovina dala prav boljševikom, saj “kot zgodovinar lahko le rečem, da so boljševiki obrnili kolo zgodovine po svoji zamisli in izbrisali menjševike iz ruskega prostora, da pa je v drugi Evropi, kjer ni bilo boljševikov, ‘objektivan stvarnost’ ostala kapitalistično-meščanska, postala pozneje deloma fašistična in še pozneje tudi protifašistično meščanska – razen pri nas, kjer smo podobno boljševikom obrnili kolo zgodovine /.../”.

V nadaljevanju je Kermauner ocenjeval, da gre pri Klopčiču za nerazumevanje v “‘kritiki’ slovenske buržuazije, češ da bi rajši ‘žrtvovala celo del nacionalnih koristi’, kakor da bi – čujte! – ‘želela spopada z imperialističnimi silami zahodne Evrope’ zaradi tega, ker ‘so ji jemali slovensko Primorje’. Saj je prav kritizirati slabosti in napake buržuazije, toda nekaj pameti mora biti v kritiki, če naj gre v svet natisnjena črno na belem! Jalovo in nezgodovinarsko je zatrjevanje, da bi se bila meščanska oblast ‘kaj hitro skrhala oziroma sesula’ – ‘v primeru vojnega zapleta s sosedi – Italijo in Avstrijo.’ Z Avstrijo je vendar bil vojni zaplet leta 1919, pa se meščanska oblast zaradi njega ni ne sesula ne skrhala. Ne gre takšen obračun postavljati zraven evidentnega, da bi ‘socialna revolucija v osrednji Evropi in Italiji’ docela spremenila položaj in pač ‘omogočila revolucionarnim silam zmagovit juriš’ pod predpostavko, da bi resna revolucionarna organizacija te sile povedla v boj.”

Kermauner je tudi zapisal: “Na mesto zgodovinskega prikaza vloge in razvoja socialne demokracije stopa /.../ njeno moralno strmoglavljenje v pekel./.../ Moralna oznaka, da so z odločitvijo za vojno politiko svojih vladajočih razredov ‘izdali delavski razred in socializem’, ne spada v današnji zgodovinski spis. Zgodovina je dolžna raziskati nagibe za njihovo odločitev, da se pridružijo vladajočim razredom v imenu ‘obrambe domovine’; pisec pa je rajši izbral očitno neustrezno formulacijo, da so se odločili – ‘za bratomorni boj ljudstev’! /.../ Kakor sem že zapisal, se je razcep (v socialni demokraciji, op. NT) razlikoval od dežele do dežele. Pri piscu, ki nanj ne gleda kot zgodovinar, pa se spreminja v nekaj podobnega tisti delitvi na sodni dan med preklete (nekomuniste) in zveličane komuniste. /.../ Piščevo pisanje o KP označuje predvsem odsotnost kritičnega pogleda nanjo, ki jo skratka le – moli kot ‘presvetlo evharistijo’! Tragika v tem je, da takšnih molilcev ne bo več našel, ker bodo z njim izumrli! V to smer ne more iti zgodovino pisje delavskega gibanja, če naj bi sploh bilo plodno. Po moji sodbi brez sistematičnega vključevanja tega zgodovino pisja v narodno zgodovino sploh ne more biti njegovega napredovanja.”⁴⁸

Marsikdo, ki pavšalno gleda ne slovenska (jugoslovanska) “svinčena” sedemdeseta leta, je verjetno ob takem poteku razprave presenečen. Zgodovinarji in preko sekcije za zgodovino pisje Marksističnega centra CK ZKS na nek način tudi takratne oblasti namreč niso podrli Kermaunerjeve “marksistične”, ampak “meščansko-nacionalistično” knjigo Milice Kacin Wohinz. Kot je leta 2000 zapisal Branko Marušič, je bila polemika o “razrednem” in “narodnjaškem”, ki jo je sprožil Dušan Kermauner, eno zadnjih dejanj marksistične historiografske kritike pri nas.⁴⁹ Sama menim, da problem takratnih zgodovinskih raziskav

⁴⁶ Rozman, Zadnja razprava.

⁴⁷ France Klopčič: Velika razmejitev. Študija o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti od maja do septembra 1920, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1969. Iz objavljenega teksta je razvidno, da je Klopčič Kermaunerjevo kritiko v veliki meri upošteval.

⁴⁸ Kopija Kermaunerjevega pisma Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja, 17. 12. 1968, je ohranjena v Arhivu Republike Slovenije, I, f. CK ZKS, članski dokumenti, mapa France Klopčič.

⁴⁹ Marušič, PNZ, str. 29.

ni v vsebini raziskanega in napisanega,⁵⁰ ampak v manjku tistega, česar se iz različnih razlogov, velikokrat zaradi nedostopnosti arhivskih virov, pa tudi zaradi oportunitizma in neke vrste samocenzure ni raziskovalo. V tem je velika praznina, ki jo moramo zgodovinarji šele zapolniti. S tem ne zanikam, da je bila dikcija v zgodovinoisju deloma tudi prilagojena tedanjemu socialističnemu izrazoslovju in da takrat izdana dela niso potrebna revizije, ki pa je ne prinaša le novi čas, ampak tudi nova spoznanja in nove generacije.

Ta razprava nam tako med drugim tudi dokazuje, da je slovensko zgodovinoisje t.i. ljubljanske šole s profesorji oddelka za zgodovino, naj omenim le akademika Frana Zwitterja in Boga Grafenauerja, v veliki večini strokovno korektno in znanstveno odgovorno opravljalo svoje delo.⁵¹ Zato temeljna dela vidnih slovenskih zgodovinarjev, med njimi nedvomno tudi tri monografije Milice Kacin Wohinz, ostajajo. Nenazadnje je bila Milica Kacin Wohinz za celotno življenjsko delo leta 1998 imenovana za ambasadorko znanosti Republike Slovenije.

Nevenka Troha

⁵⁰ S tem ne zanikam dejstva, da pa je v teh letih izšlo več del, ki so pisana izrazito enostransko. Je pa dejstvo, da so to v veliki večinoma teksti "priučeni" in ne profesionalnih zgodovinoiscev.

⁵¹ Mimogrede, v tem okviru je pripomba Nadje Maganja ob referatu Zdenka Čepiča na posvetovanju Šestdeset let od začetka druge svetovne vojne na Slovenskem, ki ga umešča v sedemdeseta leta, zgrešila svoj namen, Primorski dnevnik, 4, 5. 2001.